

VÁLASZTÁS HELYETT SORSOLÁS

David Van Reybrouck kettősreprezentativitás-elmélete

Mráz Ágoston Sámuel
ELTE Állam- és Jogtudományi Kar

(David Van Reybrouck: *Gegen Wahlen. Warum Abstimmen nicht demokratisch ist.* Wallstein Verlag, 2016.)

Világszerte sokan vitatkoznak a tökéletes vagy a fennállónál legalább jobb választási rendszer mibenlétéről. Donald Trump megválasztása után számos eszmefuttatás látott napvilágot az elnökválasztás amerikai modelljének igazságosságáról, hiszen – George W. Bush után ismét – az összesítésben ezüstérmesként is elnyerhette a republikánus jelölt a Fehér Ház kulcsait. A „popular vote” elnökválasztó kritériummá tétele ugyanakkor a teljes föderális rendszer megkérdőjelezését is jelentené, s egy ilyen, vélhetően alkotmányos válságot okozó, csak a pillanatnyi érdekek által diktált lépéstől még a legelszántabbak is visszariadnak. Hasonlóan sok a vita Európában is. Az olaszok az elmúlt 20 évben már a harmadik reformot tervezik, az új francia elnök a nemzetgyűlési választások után bejelentette, hogy az abszolút többségi elvet fel akarja adni, Németországban pedig jelenleg a „felülről nyitott” létszámú Bundestag népszerűtlensége miatt készültek tervek az átalakításra. A választási rendszerek részletei tehát szinte mindenhol vitatottak, de a választások szükségességét senki nem meri megkérdőjelezni.

Márpedig a választástökéletesítő tervek mögött – az esetleges hatalmi megfontolások mellett – a nyugati modell, a liberális demokrata politikai rendszerek általános legitimitás- és hatékonyságproblematikája áll, amelyet a diskurzusban lévő finomhangolások aligha tudnak kezelni. Ez a kiindulópontja a flamand David Van Reybrouck 2013-as, vegyes műfajú könyvének,¹ amely 2016-ban németül is megjelent, és az „*out of the box*” megközelítésével kedves vitatémát szolgáltat azóta a nyugat-európai közgondolkodóknak.

Van Reybrouck író, régész és történész. Történelmi regényei mellett Kongó-könyvével vált híressé, politikatudományi értelemben egyelőre egykötvényes szerző. Mindez azonban nem csökkenti gondolatainak értékét, legfeljebb azok itt-ott tetten érhető kiforratlanságát magyarázza. Meglepődhet például a politikatudós olvasó, amikor a szerző sommásan kijelenti, hogy „a diktatú-

ra kétségtelenül hatékony, de nem legitim” (14.). Ezt az utcai bölcsességet Közép-Európa 20. századi története világosan megcáfolta akár a gazdaságirányítás, akár a politikai döntéshozatal terén.

A leegyszerűsítő stílust optimistán lényeglátásnak is nevezhetjük, s máshol ez a szemléletmód kifejezetten előnyére válik a könyvnek, így ugyanis világos téziseket állíthat fel a szerző. A nyugati demokráciákkal, vagy ahogy ő fogalmaz, az elektorális-képviselési demokráciákkal szembeni fő kifogása a demokráciakifáradás jelensége (*Demokratiemüdigkeitssyndrom*). Ez a válságtünet többek között a polgárok és vezetők közötti kölcsönös bizalmatlanságra vezethető vissza. A társadalmi elégedetlenség a politikai vezetőkkel közismert, de a vezetők elégedetlensége a társadalommal kevésbé ismert probléma. Utóbbi egy érdekes, 2011-es holland kutatással támasztja alá, mely szerint az ottani közigazgatási elit 87 százaléka magát „innovatívnak, szabadságszeretőnek és nemzetközileg orientáltként tartja”, miközben 89 százalékuk szerint a holland nép inkább hagyományörző, nacionalista és konzervatív értékrendű (11.). Alighanem hasonló kutatást más európai országban is lehetne, hasonló eredménnyel, végezni.

A demokráciakifáradás mögött két okot azonosít Van Reybrouck, egyrészt a legitimitás megrendülését, másrészt a hatékonyság hiányát. A rendszerlegitimitás csökkenésére ismert bizonyítékokat sorol, a választásokon trendszerűen csökkenő részvételi hajlandóságot, a párttagság hanyatlását (bár magyar szemmel inkább megmosolyogtató a válságérzet ott, ahol a felnőtt lakosság 5,5 százaléka tagja valamelyik pártnak, hiszen Magyarországon ez legfeljebb 1 százalék²), valamint a volatilis pártpreferenciájú, úgynevezett váltószavazók uralmát, azaz jelentős befolyását említi. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a váltószavazók jelensége elsősorban, de nem kizárólagosan az arányos választási rendszerek választási eredményét képes jelentősen befolyásolni.

A hatékonysághiány esetében is elsősorban az arányos választási rendszerek okozta hatásokon kesereg a szerző, a kormánykoalíció megalkotásának nehézségeit (Belgiumban 2010-ben 541 napig nem sikerült kormányt alakítani!) s a kormányzó pártok automatikus büntetését említve. Majd – már-már populista politikusok beszédeit idézve – nagy építési projektek kudarcán (stuttgarti pályaudvar vagy a nantes-i reptér) látja bizonyítottnak a hatékonyság s ezzel az output legitimitás csorbulását. A demokráciakifáradás jelének tartja ezeken felül a politikusok rekrutációs bázisának beszűkülését, illetve a politikusi réteg kontraszelektációját. Teátrálisan teszi fel a költői kérdést: „Ha a szereplési vágy túlsúlyba kerül a kormányzással szemben, ha a választási láz szenvedéssé válik, ha a kompromisszumokat egyre inkább árulásnak tekintik, ha a pártpolitika automatikusan megvetést vált ki, ha a kormánykoalíciós részvételből azonnal a választók kemény büntetése lesz, miért kellene egy idealista fiatalnak még a politikával foglalkoznia?” (23.)

Van Reybrouck három, a válságjelenségekre adott megoldáskísérletet ismertet, elsősorban azért, hogy bebizonyítsa, egyik sem ad kielégítő választ.

A „populista diagnózis” szerinte a legitimitás növelés érdekében a „néphez közelebbi népképviselést” kínál, de mind a nép monolitikus definícióját, mind a személycserék által elért legitimitásnövekedéstől elvárt hatékonyságnövekedést illúzióknak tartja. A „technokrata diagnózis” nem a képviselőket, hanem magát a demokráciát hibáztatja, s benne az „alternatíva nélküliség” hite, illetve a 90-es évek posztpolitikai gondolkodása tükröződik. A néhol leegyszerűsítő, de mégis megalapozott tézise szerint a technokrata gondolkodás épp a populista fordítottja, hiszen itt a hatékonyságnöveléstől várják a legitimitásnövekedést, ott pedig a legitimitásnöveléstől a hatékonyságjavulást. Egy ilyen összevetés alapján nem meglepő Van Reybrouck következtetése, miszerint mindkét felfogás illúzió. Végül a harmadik megoldási javaslat a közvetett demokráciával szembeállított „közvetlen demokrácia diagnózisa”, a közösségi gyűlések, utcafórumok, az ún. *subterranean politics* világa. Az Occupy Wall Street, a madridi utcafórum vagy a Syntagma-tér eseményei azonban azt is bizonyítják, hogy ez a hierarchiamentes modell ugyan nagy élmény lehet a résztvevőknek, de semmiképpen sem alkalmas a hatékony és legitim döntéshozatal megerősítésére. Sőt, a közvetlen demokratikus formák antiparlamentarizmusa Van Reybrouck szerint a szabadságra is veszélyes (40.).

A három megoldási javaslat lehúzásának célja a negyedik, a szerző által formált elképzelésnek való dramaturgiai megágyazás. A végéről kezdve: Van Reybrouck szerint a választás kizárólagossága, vagy ahogy ő fogalmaz, a választás diktatúrája (61.) és a választásfundamentalizmus (46.) a hibás a demokráciaválságért. Még az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948) is e demokráciamodellel szembeállítva köteleződik el kizárólagosan.² Ezért a megoldás a választási demokrácia újragondolása, a választás részleges vagy teljes helyettesítése. Az ideális modellt természetesen nem az öröklés vagy a kinevezés általi hatalomszerzésben látja, hanem az ókori görögök sorsolásos rendszerének felelevenítésében. Ezt a demokráciamodellel a kockavetés latin kifejezése alapján *aleatorikus-képviselési demokráciának* nevezi (76.).

Itt érkezzünk el a tanulmány első igazi „hozzáadott értékéhez”, amikor megismerhetjük a sorsolással választott vezetők kultúrtörténetét. A belga történész szerző nemcsak az ókori görögök rendszerét mutatja be részletesen, hanem a középkori itáliai városállamok működését is. Megtudhatjuk például, hogy a velencei dózsét élethosszig tartó posztjába a választás és a sorsolás különös és bonyolult keverékével találták meg, elkerülendő a néhány száz, a teljes népesség 1 százalékát kitevő, arisztokrata család közötti háborúskodást. A több napig tartó eljárás a nemesekből álló, 500 fős *Consiglio Grande* összehívásával kezdődött, közülük 30, majd azok közül 9 főt sorsoltak ki, a kisorsoltak minősített többségének döntésével új tagokat választottak, 40 főre emelve a létszámot, akik közül 12 főt sorsoltak ki, hogy aztán azok még 13 főt választhassanak maguk mellé. Összességében kilenc körön át ment ez a csikicsuki folyamat, melynek végén 41 fő maradt, akik egy konklávéban (zárt ajtó mögött, a pápa-

választás mintájára) választották meg a dózsét. Érdekeség, hogy a ma is független San Marinóban még a 20. század közepéig is hasonló vegyes módszerrel választottak vezetőket.

Arisztotelész csak a sorsolósos rendszereket tartotta demokráciának, a választást ezzel szemben arisztokratikusnak vélte, s láthatóan az ókori görögökkel együtt nem vett ki a sorsolás intézményének ismerete. Fontos kérdés tehát, hogy mi történt az újkor hajnalán, ami miatt a „modern világban” elképzelhetetlennek tűnik a döntéshozók sorsolósos kiválasztása. Tegyük hozzá, egy-egy ország esküdszéke vagy választási patthelyzete esetén mégiscsak létezik szerencseelvű kiválasztás.

Van Reybrouck könyvében négy magyarázat található, különféle helyeken. Az első kézenfekvő, a technikai megvalósíthatóság akadálya. Az 1700-as évek végén nem létezett olyan nyilvántartás, amely teljes körű névjegyzéket biztosított volna a sorsoláshoz (87). Ami tehát egy városállamban működött, egy nemzetállamban nem volt alkalmazható. Mindez ésszerűen hangzik, de csak első hallásra. Mivel a választásokat általában választókerületi szinten, relatív többséggel tartották, igazából semmi nem akadályozta volna meg, hogy ugyan-ezen a szinten sorsolást is tartsanak. A második magyarázat szerint a sorsolásnak rossz mellékíze volt, mert a toborzás világára emlékeztette a férfiakat. Ráadásul annak gyakorlata az arisztokrácia számára kedvezett, ha ugyanis közülük kellett valakinek bevonulnia, általában vásárolt maga helyett egy helyettesítőt a parasztok közül (108.). Mindez lehet igaz és fontos, de a módszer-váltás okaként aligha azonosíthatjuk. Sokkal fontosabb a harmadik idézett szempont, miszerint az amerikai és a francia alapító atyák is mind a sorsolás véletlenszerűsége helyett a választás felsőbbrendűsége mellett foglaltak állást. Montesquieu, John Adams, Madison, Edmund Burke egyaránt azt vallotta, hogy az az ország, amelyet a tulajdonosok rétege irányít, „a társadalmi renden belül van”, ahol azonban a tulajdon nélküliek uralkodnak, ott természeti állapot van (97). Más szóval, tudatosan választották az arisztokratikus rendszert a demokratikussal szemben, annak érdekében, hogy – Van Reybrouck által idézett Bernard Manin megfogalmazásával – a képviselők „tekintélyes polgárok” legyenek, akik a választóik közül tudatosan kiemelkednek (76.). Ezek után már csak az a kérdés, hogy a tudatosan választott, az Arisztotelész által leírtak szerint egyértelműen arisztokratikus képviselőválasztás rendszerre miként lett a demokrácia megkérdőjelezhetetlen feltétele. Van Reybrouck – a választás elterjedésének negyedik magyarázataként – Alexis de Tocqueville-t azonosítja tettesként, aki az amerikai utazásáról hazatérve, híres könyvének címében is már demokráciaként azonosította az Újvilág elektorális-képviselési demokráciáját (107.). Mivel műve az 1840-es években az egész kontinensen bestseller lett, sőt a belga alkotmánnyal együtt a század közepi forradalmak hivatkozási alapja, a választások demokratikussá varázslása ezáltal be is végeztetett.

A bemelegítés és a történelmi kitekintés után elérkezünk a tanulmány programadó részéhez, amelyet Van Reybrouck egyszerűen csak a demokráciakifáradás-jelenség terápiájaként említ. Kiinduló alapja a deliberatív demokrácia-felfogás, amely – John Rawls és Jürgen Habermas gondolatvilága alapján – a polgárok nagyobb részvételétől várja a legitimitás helyreállítását. Mivel a sorsolás révén mindenkinek van esélye bekerülni a politikai osztályba, a nagyobb részvétel, illetve annak esélye biztosított. A sorsoláson és az önkéntes részvételen alapuló modellek színes tárházát tárja az olvasó elé a tanulmány, bemutatva az egyes modellek nehézségeit is. Az első prototípus ezek szerint az 1996-os texasi *National Issues Convention* volt, amelynek működése ugyan nem volt tartós siker, de Van Reybrouck szerint mégis bizonyította, hogy a képviselő ellátása és a döntéshozó testületi tagság nem igényel különleges képességeket és adottságokat, arra az átlagember is képes lehet (117.). Az állítás könnyen elfogadható az olvasó számára, különösen a modern parlamentek mindennapos gyakorlatának ismeretében, a szerző mégis egy kétes értékű bizonyítékkal igyekszik feltevését alátámasztani, éspedig azzal, hogy a texasi kísérletben résztvevők utólag kompetensebbnek érezték magukat. Egy ilyen, önbevalláson alapuló vizsgálat bizonyító ereje minimum kétséges. Ezután a választási rendszerek reformjáról, alkotmányozásról és alkotmánymódosításról szóló példákat, úgynevezett állampolgári gyűléseket (*Citizens Assembly*) mutat be (122–123.), melyek a hivatalos döntéshozatali eljárás mellett vagy azt megelőzően gyűjtötték össze a polgárok észrevételeit, elvárásait. Bouricius és Schechter nyomán az állampolgárok bevonásának öt különböző szintjét különíti el (154.). A kiindulópont egy törvényt érintő tanácskozás lehet, amelyet valamely szakpolitika összes szabályának a polgárok bevonásával történő megalkotása követ, majd a polgári (vagy népi) kezdeményezések intenzív alkalmazása minden területen, ezután a kétkamarás törvényhozás elve következik, ahol a második kamara – sorsolás révén – állandó állampolgári képviselőt biztosít, s végülként a teljes törvényhozás átalakítása, a választás sorsolással való felváltása sejlik fel.

A fenti kívánságlista negyedik szintje Van Reybrouck számára a legszimpatikusabb, s tanulmányában a *bireprezentativitás* vagy kettős képviselő mellett érvel hosszan. Szerinte ez a formula lenne képes a demokráciakifáradás kezelésére, mivel a kormányzók és a kormányzottak közötti „kapcsolatterápiát” (161.) hozná el, s átalakítaná a vezetés fogalmának jelentését is: a nép nevében való döntéshozatal helyett „bizonyos folyamatok elindítását jelentené a néppel közösen” (156.). Az eddigre már a helyzetelemzés, a történelmielőzmény-kutatás és az eszmetörténet területén is körbetekintő tanulmány a kívánatos formula megtalálását követően a védőbeszéd műfajába is belekóstol, konkrét érveket gyűjtve össze a választások kizárólagosságának jelenlegi helyzete ellen (158–160.). A sorsolás elfogadtatása s ezzel az állampolgárok teljesebb bevonása a szerző szerint a választójog 19. és 20. századi kibővítéséhez hasonló

harc, ezért az érvrendszere is hasonló lehet. Szó esik a sorsolás által a választásokkal szemben biztosított jobb reprezentativitásról, a képviselők szakértelmével kapcsolatos kétségekről, hiszen azok is tanácsadók segítségével végzik ma már munkájukat, a lobbisoportoknak és *think tankek*nek túlzott befolyást biztosítva, valamint az esküdszékek sikeréről az igazságszolgáltatásban, amely Van Reybrouck szerint nyugodt szívvel kiterjeszhető lenne a politikára is. Egyetlen ellentmondásba keveredik csak a lelkes érvelés során, amikor az intézményirányítási tapasztalat, kapcsolatrendszer és életvitelszerű elköteleződés nélkül kisorsolt népképviselők mellett érvel. Egyrészt szerinte több idejük lesz, mert nem kell kampánnyal foglalkozniuk (ez igaz lehet), másrészt nagyobb türelmet követelne velük szemben, hiszen a koalíciós tárgyalások professzionalizmus híján minden bizonnyal elhúzódnának. Utóbbi empatikus szemponttal csupán az a gond, hogy a sorsolás bevezetésével többek között az elhúzódó tárgyalások miatt kialakult demokráciafáradtságot tervezte kezelni Van Reybrouck.

De van a fenti logikai hibán túlmutató stratégiai probléma is a kettős képviselet koncepciójával: a bevezetés esélyének korlátozottsága. A nehézséget az okozza, hogy az új modell bevezetéséről, illetve a meglévő döntéshozatali eljárás lecseréléséről újra a klasszikus modell hívei és képviselői döntenek. Ha nem forradalmi, hanem tárgyalásos eljárásban gondolkodunk – s a deliberatív demokrácia aligha lehet a forradalom híve –, könnyen belátható, hogy csak a jelenlegi intézmények és eljárások keretei között születhet döntés az intézményi és eljárási paradigmaváltásról. Ez például Magyarország esetében azt jelentené, hogy az Országgyűlés alkotmányozó hatalomként a képviselők alkotmányozó, kétharmados többségével elrendelhetné, hogy a jövőben helyette egy állampolgári gyűlés döntsön az alkotmánymódosításról. Aki önmagában az ilyen formációk működésével kapcsolatban nem volt kritikus, a helyzetbe hozásuk esélyével kapcsolatban nyugodtan lehet. Legfeljebb a politikai osztály széles körű, kormánypártra és ellenzékre egyaránt érvényes lejárátódása esetén képzelhető el az alternatív megoldások befogadása, komoly médiatámogatás mellett.

Talán ezért is van rá működő példa. Van Reybrouck kifejezetten a deliberatív demokrácia intézményét, az ír alkotmányozó konventet említi a katolikus íreknek az egyneműek közötti házasságot helybenhagyó népszavazási eredménye mögött. A 33 hivatásos képviselőből és 66 kisorsolt állampolgárból verbuvált testület nyolc hétfvégén keresztül vitatkozott az alkotmány módosításáról, s alakította ki szintén a házasság intézményét kitágító javaslatát 79 százalékos szavazattöbbséggel (134.).

Összességében, a fenti példa ellenére, tehát joggal kételkedik az olvasó a javasolt megoldás működőképességében s még inkább bevezethetőségében. Van Reybrouck mégis jogosan, talán a kételkedőkkel szembeni némi gúnnyal állapítja meg a tanulmány végén, hogy a sorsolás ellen érvelők már vesztek,

az intézménynek sokkal nagyobb a befolyása, mint gondolnánk: a médiát el-
árasztó közvélemény-kutatások véletlenszerűen kiválasztott reprezentatív min-
tája is valójában egyfajta sorsolás, s az eredmények sok esetben meghatároz-
zák a választott politikusok döntéseit is (166.). S tegyük hozzá: a kisorsolt vá-
laszadók összesített véleménye akár el is döntheti a választásokat.

JEGYZETEK

- ¹ A recenzióban idézett gondolatok mögött a német kiadás oldalszámait szerepelnek zárójelben.
- ² Horváth Attila és Soós Gábor szerint 2010-ben Magyarországon még 2 százalékos volt a pár-
tok szervezettségi szintje, de az általuk közölt 2010-es és 2015-ös adatok inkább az 1 százalé-
kot valószínűsítik. Horváth Attila – Soós Gábor: *Pártok és pártrendszer*. In: Körösenyi András
(szerk.): *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris, 2015.
- ³ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 21. cikk (3): „A közhatalom tekintélyének alapja a nép
akarata; ez az akarat egyenlő szavazati jog és titkos szavazás vagy a szavazás szabadságát ezzel egyen-
értékűen biztosító eljárás alapján időszakonként tartandó tisztességes választáson kell hogy kifejezésre
jusson.” (Kiemelés – M. Á. S.)